

TENGWAR: TOLKIENS ALVESKRIFT

presentert av Helge K. Fauskanger (helge.fauskanger@nor.uib.no)

I tillegg til å utvikle de to store alvespråkene *quenya* (høyalvisk) og *sindarin* (gråalvisk) skapte Tolkien også den alviske skriften som de "opprinnelig" ble skrevet med. Denne skriften kalte han *tengwar*, som rett og slett er *quenya* for "bokstaver" (entall *tengwa* "bokstav"). Dette skriftsystemet kan godt tilpasses andre språk også, og de fleste av Tolkiens *tengwar*-tekster er faktisk på engelsk.

Den vakre "alveskriften" er også blitt populær etter Tolkiens tid, brukt i alt fra tatoveringer til gifteringer! Men den er også verdt å studere for sin egen del.

Tengwar er et logisk oppbygd alfabet. På innsiden av Tolkiens verden ble skriften oppfunnet av den særs begavede alven Fëanor, og den gjenspeiler hans (og Tolkiens!) innsikt i lydsystemet. Tolkien tok utgangspunkt i såkalte *ustemte plosiver* som P, T, K. Merk at hvert tegn har både en loddrett "stamme" og en "bue":

Ɔ Ɔ Ɔ

Dette er lyder som skapes ved å avbryte luftstrømmen fra lungene og så plutselig slippe luften løs i en liten "eksplosjon". (Når man uttaler *p*, samler man for eksempel opp luft bak leppene før den slippes løs i et lite "smell". *T* uttales ved å samle opp luft bak tennene, og *K* ved å samle luft mellom tungeryggen og ganen.)

I tillegg er disse lydene *ustemte*, det vil si at de uttales uten vibrasjon i "stemmeleppene", et slags summeapparat som alle har i strupen (hos menn vokser det til et svulmende "adamseple"!)

Hvis man legger hånden på strupen og trekker ut en ustemt lyd som *ffffff...* og så går over til å si *vvvvv...* isteden, kan man merke hvordan "vibratoren" i strupen slår seg på. Da blir uttalen stemt eller "bløt", som når *t*, *p* noen ganger blir *d*, *b* på den "bløde kyststripe" på Sørlandet.

At en lyd uttales *med* vibrasjon i strupehodet, symboliseres i *tengwar*-systemet ved at *buen* i tegnet fordobles. Slik blir *p* til *b*, *t* blir til *d* og *k* blir til *g*:

Ɔ Ɔ Ɔ

Den siste forekommer i selve teksten til *Ringenes Herre*. I aller første kapittel heter det at det ble brakt "svære bunter med fyrverkeri" til Bilbos dør, og "hver var merket med en stor rød G Ɔ". Det var selvsagt initialen til en viss trollmann.

Men det er flere måter å manipulere luftstrømmen fra lungene. Heller enn å slippe løs luften i en "eksplosjon" kan man også la den "fisle ut" mer gradvis, som når *f* uttales ved å la luften skape friksjon mellom underleppen og tennene. (Slipper man luften ut i en "eksplosjon" samme sted, kommer lyden ut som *p* isteden!) Slike *frikative* lyder symboliseres i tengwar-systemet ved å la stammen i symbolet peke *opp* heller enn ned. Ellers svarer tegn og uttale til de bokstavene vi alt har drøftet:

$\text{ᄁ} f$ $\text{ᄂ} th$ $\text{ᄃ} kh$
 $\text{ᄄ} v$ $\text{ᄅ} dh$ $\text{ᄆ} gh$

Dette er igjen både ustemte og stemte lyder (de første med enkel bue, de andre med dobbel). Her står *th* for ustemt *th* som i engelsk "thing", mens *dh* er stemt ("bløt") *th* som i engelsk "these clothes". *Kh* står her for lyden av *ch* som i tysk *ach* eller skotsk *loch*, og *gh* er den tilsvarende stemte lyden (som vi ikke har på norsk – det nærmeste ville være en slags svak skarre-R).

Dette er en del av grunnstammen i systemet, men det er selvsagt flere konsonanter enn bare disse tolv. Men før vi ser på flere konsonanter, skal vi isteden diskutere hvordan dette skriftsystemet håndterer *vokalene*.

VOKALTEGN

På norsk er vi vant til å bruke egne bokstaver for vokalene: *a, e, i, o, u, y, æ, ø, å*. Det finnes faktisk en viss stavemåte på tengwar, den såkalte Beleriand-modusen, som også har egne vokaltegn (se under).

Den mer typiske måten å uttrykke vokaler er imidlertid å bruke såkalte *tehta*'er (*tehta* uttales "tekj-ta", eller nesten "tesj-ta"). Ordet betyr "merke" på quenya, og brukes om forskjellige krummelurer som kan skrives *over* konsonantbokstavene for å angi vokaler.

Det norske ordet *tog* kan f.eks. skrives slik: $\text{ᄁ}^{\text{ó}}$ – altså konsonantene ᄁ (TG) med en "krøll" over G'en som angir vokalen *o*. Her skal vokaltegnet leses *før* den konsonanten det står over. Dette er det vanligste systemet når tengwar brukes til å skrive engelsk, sindarin eller norsk (men på noen språk, inkludert quenya, skal vokalen leses *etter* konsonanten den står over).

En krøll som peker til høyre står altså vanligvis for vokalen *o*. Lar man krøllen peke mot venstre, står den for *u* isteden (så $\text{ᄁ}^{\text{ú}}$ ville være *tug*, om det er et ord!)

For *a* brukes tre prikker i en trekant (selv om dette gjerne blir til en "circumfleks" ^ i rask håndskrift). For vokalen *e* kan man bruke en liten strek som ligner en "aksent" (´), mens en enkelt prikk brukes for *i*. Vi kan se alle disse tre vokalene om vi skriver ordet "alveskrift", dvs. konsonantene LVSKRFT (ᄚᄃᄅᄇᄉ) pluss A, E og I på rett plass:

ᄚᄃᄅᄇᄉ ^Alv^eskrⁱft

For *e* og *i* kan man altså tenke *strek* og *prikk*. Men det hender at disse blir snudd om, særlig i Tolkiens engelske tengwar-tekster, så streken står for *i* og prikken for *e*. Christopher Tolkien bruker også dette alternative systemet i tengwar-inskripsjonen på tittelsiden i *Silmarillion*.

For vokalen *y* kan man bruke et symbol som ligner en liten *v*, som vanlig skrevet over en konsonant. (Andre foretrekker to prikker ved siden av hverandre.)

Av og til vil det selvsagt mangle en konsonant å skrive en vokal over. Det kan skje når et ord ender på vokal (bare tenk på navnet *Frodo*), eller når det er en vokal som følges av en annen vokal (som *i-e* i *Galadriel*). Til glede for slike foreldreløse vokaler finnes det en såkalt *vokalbærer*, som ligner en *i* uten prikk: ᄃ Dette tegnet har altså ingen lyd i seg selv, men brukes bare til å "bære" en vokal-*tehta*.

Lange vokaler: På Tolkien-språkene er det av og til nødvendig å markere lange vokaler. I vårt alfabet gjøres dette ved å sette ´ eller ^ over en vokal, f.eks. *í* i *palantír* eller *û* i *nazgûl*, *Barad-dûr*.

I tengwar-skriften kan man markere lange vokaler ved å sette vokal-*tehta*'en over tegnet ᄃ, den såkalte "langbæreren" – en forlenget versjon av vokalbæreren nevnt over. Ordet *nazgûl* kan for eksempel skrives ᄃᄃᄅᄇᄉᄃ, altså med krøllen som angir *u* skrevet over ᄃ for å vise at det er en lang *û* (omtrent samme lyd som engelsk *oo*). Men det hender også at et vokaltegn i seg selv skrives dobbelt for å angi en lang vokal; det er et eksempel på dette i Ring-inskripsjonen (som vi skal se på under).

FORSKJELLIGE KNEP

Tengwar-skriften har forskjellige "knep" man kan bruke for å skrive mer effektivt. Noen eksempler:

Dobbeltkonsonanter skrives ikke alltid fullt ut, men man kan bare understreke konsonanten det gjelder. Ordet *hobbit* kan f.eks. skrives på denne måten:

NOEN AV TOLKIENS TENGWAR-TEKSTER

Tittelside-inskripsjonen

På tittelsiden til *Ringenes Herre* står det en inskripsjon som begynner med runer (*cirth*) øverst og fortsetter med tengwar nederst. Hele teksten lyder: "The Lord of the Rings translated from the Red Book of Westmarch by John Ronald Reuel Tolkien. Herein is set forth the history of the War of the Ring and the Return of the King as seen by the Hobbits." Vi gjengir tengwar-biten av teksten:

ƒ ƚŕƚŋċ ƚĭ ƒŷłŋ Ƴŋŧŕŕŏ Ƴŋŧŕŕŏŋ: łŷŋŋ ŷ Ŷŕ ħŋŧħ
of Westmarch by Jhon [!] Ronald Reuel Tolkien. Herein iz set forth
ŕŏ łŷŕŕŷŋ ƒŷ ƚŧŧ ƒŷ Ƴŧŧ ŕŏ ŕŏ Ƴŕŧŋŋ ƒŷ Ƴŧŧ ŧ Ŷŷŷŋŋ ƚĭ ŕŏ łŕŕŕŧ:
the histori of-the Wor of-the Ring and the Return of-the King az seen by the Hobbits.

Noen interessante punkter:

- * I tillegg til *ħ* = *th* (diskutert over) finnes det også et eget tegn for *ch*, *ċ* som til slutt i *Westmarch*. Tegnet uttales altså "tsj".
 - * *ċŷ* med dobbel bue er da den tilsvarende stemte lyden, engelsk *j* (uttales "dzj" som i Tolkiens fornavn John).
 - * Noen ord er stavet lydrett: *iz*, *histori*, *wor*, *az* = "is, history, war, as". *John* er merkelig nok stavet *Jhon*, kanskje fordi det ville være dårlig plass til *O*-krøllen over det høye tegnet for *H* (*λ*). *H* er jo uansett stum her.
 - * Noen ord og fraser er forkortet: *ƒ* (variant av *ħ* = *V*) står for *of*, som jo uttales "ov". Understreket *ƒŷ* brukes for *of the*. For *the* brukes *ŕŏ*, en variant av tegnet *ħŏ* (som uttrykker bløt *th* som i *these clothes*). Ordet *and* er bare *ŕŏ* = *nd*, uten noe vokaltegn over.
 - * Den stumme *E*'en i *herein* uttrykkes bare som en prikk under *R*: *łŷŋŋ*
 - * I ordet *seen* setter Tolkien vokaltegnene over "langbærere" for å angi lang vokal (*Ŷŷŷŋŋ*). Dette er likevel en tilpasning til engelsk stavemåte, for skulle han skrive lydrett måtte det stå *sŷn* (med en *i*-prikk over en enkelt langbærer).
 - * I ordet *hobbits* er *S*'en uttrykt med en bue som er heftet på *T*: *łŕŕŕŧ*
- Det er nemlig mulig å uttrykke *ts*, *ps*, *ks* ved å legge til en ekstra bue under bokstavens egen bue; derfor foreslo jeg også *ċŕ* som et mulig tegn for *x* (*ks*) over.
- * Merk ellers at et tegn lik et kolon (:) kan brukes for "punktum". To prikker angir kanskje en sterkere pause enn "komma", som kan være en enkelt prikk som svever midt på linjen. Det forekommer i Ring-inskripsjonen (se under).

Ring-inskripsjonen

I boken (i kapitlet *Fortidens skygge*) er inskripsjonen på Ringen gjengitt i en svært "kursivert" stil. Ordskillene er dårlig markert. Her er inskripsjonen med mer vanlige bokstaver. Teksten er på det onde svartmålet (Black Speech). Oversettelsen lyder som kjent "én Ring for å herske over dem alle, én Ring for å finne dem, én Ring for å bringe dem alle og i mørket binde dem":

Ƿ 𐌺𐌰𐌿𐌸 𐌶𐌰𐌽𐌰𐌿𐌸𐌸𐌺𐌰𐌿. Ƿ 𐌺𐌰𐌿𐌸 𐌸𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿
Ash nazg durbatulûk, ash nazg gimbatul
 Ƿ 𐌺𐌰𐌿𐌸 𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿. 𐌸𐌶 𐌶𐌰𐌽𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿 𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿
Ash nazg thrakatulûk, agh burzum-ishi krimpatul

(I den kursiverte stilen i boken ser vokaltegnene litt annerledes ut, som når A er en "krone" av små streker heller enn tre prikker i trekant: *𐌺𐌰𐌿𐌸 nazg.*) Merk:

* Det er egne tegn for *sh* (norsk *sj*) og *gh* (frikativ *g*, finnes ikke på norsk). For *sh* brukes Ƿ, for *gh* 𐌸. Her er "stammen" forlenget både oppe og nede, men i mer normal skrift kan man bruke ɹ, 𐌸 (skjønt vi har liten bruk for *gh* på norsk).

* Krøllen mot høyre brukes her for *u* heller enn *o*. Omvendt ville krøll mot venstre trolig bli brukt for *o* (og ikke *u*) på svartmålet. Men Tolkien skriver i Tillegg E til *Ringenes Herre* at vokalen *o* var sjelden på dette språket, og det var krøllen til høyre man foretrakk å bruke.

* Lang *û* (en lang vokal lik engelsk "oo" som i *soon*) er uttrykt med *dobbel* krøll til slutt i ordene *durbatulûk, thrakatulûk*.

Inskripsjonen over Morias port

Dette er et eksempel på en til dels radikalt annerledes måte å bruke disse tegnene, den såkalte *Beleriand-modusen*. Her er det egne vokalbokstaver istedenfor *tehta*'er, og også andre forskjeller. Skriftbildet blir derfor litt annerledes, ryddig og elegant (men kanskje noe mindre spennende?) Dette skal ha vært på denne måten alvene stavet *sindarin* (gråalvisk) i *Beleriand*. I *Ringenes Herre* forekommer denne stavemåten i inskripsjonen over Morias port:

𐌻𐌰𐌶𐌰𐌽 𐌸𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿 𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿 · 𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸 𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿 𐌶 𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿:
Ennyn Durin Aran Moria - Pedo mellon a minno.
 𐌶𐌶 𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿 𐌻𐌰𐌽 𐌻𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿: 𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿 𐌶 𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿 𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿 𐌶 𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿 𐌶 𐌶𐌶𐌰𐌿𐌸𐌺𐌰𐌿:
Im Narvi hain echant. Celebrimbor o Eregion teithant i thiw hin.

(Oversettelse: "Durins, Morias konges, dører. Si *mellon* [dvs. passordet "venn"] og tre inn. Jeg, Narvi, laget dem; Celebrimbor av Eregion [Hollin/Tornan] skrev disse bokstavene." *Thiw*, eller *tîw*, er "bokstaver" eller "tengwar" på sindarin.)

Her har vi altså følgende vokaltegn: *c* = a, *λ* = e, *i* eller *ı* = i, *α* = o, *o* = u, *ɣ* = y. Diftonger på *-i* uttrykkes med to prikker over vokalen, så *č* = *ai* og *š* = *ei*.

Denne "modusen" eller stavemåten skiller seg på flere vis fra det systemet som ble beskrevet over. *ṅ* brukes for dobbel *nn* (som i det første ordet) heller enn for enkel *n*, som her er *ṇ* (f.eks. til slutt i det siste ordet – i mange andre moduser står *ṇ* for R, som i Ring-inskripsjonen). På samme vis brukes *ṃ* her for *m*, og *Ṃ* ville være dobbel *mm*, selv om det ikke er noe eksempel på den siste her. Men dobbeltkonsonanten i *mellon* er skrevet fullt ut: *ṂλṬṬαṇ*

For *c* (*k*), *g* og *ch* (ach-lyd) brukes *ç*, *ccj*, *č* heller enn de mer vanlige *q*, *cg*, *ch*.

Om stavemåten på quenya

Stavingen av quenya (høylydvisk) er på mange måter enda mer spesiell enn Beleriand-modusen. Vi kan ikke gi noen komplett drøftelse av denne stavemåten her.

Noen hovedprinsipper: Mange konsonantgrupper, f.eks. *rd* og *ngw*, har fått tildelt egne bokstaver (se den grundigere gjennomgangen av tegnene under).

Vokaltegn skrives som *tehta*'er over konsonanter, men på quenya skal vokalene leses *etter* heller enn før den konsonanten de står over. Dette er praktisk, for på quenya slutter de fleste ord på vokal, og vokalen kan da skrives over siste konsonant i ordet istedenfor at man må bruke "vokalbæreren". Ordet *melme* ("kjærlighet") skrives for eksempel slik: *ṃṬṃ* – som ikke bør leses *emlem*!

Til gjengjeld må man da bruke vokalbæreren når et ord *begynner* på vokal, som i overskriften *Ardalambion* på en av mine nettsider (se helgefauskanger.com for link):

īṣṬṃṃ

Her ser vi for øvrig det spesielle tegnet for *rd*, og for *mb* brukes det tegnet som ellers bare uttrykker *b* (for på quenya forekommer *b* uansett bare som del av kombinasjonen *mb*).

EN GRUNDIGERE GJENNOMGANG AV TENGWAR-SYMBOLENE

Til slutt skal vi gjennomgå nesten alle grunntegnene i tengwar. Mye av dette blir repetisjon av det som er sagt over, men det er også en del ny informasjon:

c – A i Beleriand-modusen (og bare der!)

þ – B (tilsvarende ustemte lyd er P, med enkel bue). På quenya brukes dette tegnet for MB, siden b bare forekommer i denne kombinasjonen likevel.

ð – D (tilsvarende ustemte lyd er T, med enkel bue). Brukes på quenya for kombinasjonen ND, selv uten en strek over konsonanten.

ħ – DH, se nærmere under TH. (Men på quenya brukes ħ for kombinasjonen NT, siden dette språket ikke har DH.) Varianten þð brukes ofte som en forkortet staving av "the" (*dhe*) i Tolkiens engelske tekster.

æ – E i Beleriand-modusen. Ellers brukes tegnet helst for siste element i diftonger på -i, f.eks. $\acute{\lambda}$ = ai (men på sindarin brukt for diftonger på -e, så dette ville bli lest *ae*, f.eks. som i hilsenen *mae govannen* "vel møtt").

Ḅ – F (tilsvarende stemte lyd er V, som har dobbel bue)

Ɔ – G (tilsvarende ustemte lyd er K, som har enkel bue). Men på quenya brukes tegnet for *ngw*, som i selve ordet *Tengwar* (þƆþ – merk at her skal vokalene leses etter og ikke før konsonantene de står over!)

Ƨ – GH (variant Ƨ på Ringen), men quenya har ikke *gh*, og tegnet brukes for *nqu* (*nkw*).

λ̣ – H. På quenya brukes λ̣ med prikker under for *hy*, samme lyd som norsk *kj* (som i *kjole*).

ı – som oftest den stumme "vokalbæreren" som man setter vokaltegn over når det ikke er noen konsonant de kan skrives over. Men i Beleriand-modusen er tegnet tatt i bruk for vokalen *i* (ofte med en *i*-prikk over: *i*).

ɹ – "langbæreren", som vokalsymboler kan settes over for å angi lang vokal. (Beleriand-modusen setter heller et merke lik ´ over selve vokaltegnet.)

ɻ – norsk J, eller engelsk Y (som i *you*). På sindarin brukt for siste element i diftonger på -i (f.eks. $\acute{\check{c}}$ = ai), siden tegnet λ̣ brukes for diftonger på -e.

ɻɻ – kan brukes for engelsk J, altså en "dzj"-lyd (sine initialer *JRRT* skrev Tolkien slik: $\mathfrak{c}\mathfrak{y}\mathfrak{y}\mathfrak{p}$). Men i Beleriand-modusen brukes dette tegnet (istedenfor Ɔ) for G, mens det på quenya brukes for *ng* som i norsk *bingo* (med en hørbar g, forskjellig fra *ng* som i *sang* uten hørbar g).

ɻ – et tegn med varierende bruk. I Beleriand-modusen og på quenya står tegnet for K (C). I engelske tekster bruker Tolkien det ofte for

- CH* som i *church* (den ustemte "tsj"-lyden).
- Ƨ – *K* (tilsvarende stemte lyd er *G*, med dobbel bue). Men på quenya brukes dette tegnet for *qu* (dvs. *kw*), siden quenya heller bruker Ƨ for *K* (*C*).
- Ɱ – *L*
- Ɱ – en variant av *L*, brukes på sindarin for *LH* ("hvasket" eller ustemt *L*, som i *Amon Lhaw*), men på quenya for kombinasjonen *LD*.
- Ɱ – *M* (men dobbel *MM* i Beleriand-modusen; se under *W*)
- Ɱ – *N* (men dobbel *NN* i Beleriand-modusen; se under *R* #2.)
- Ɱ – *NG* som i norsk *sang* (quenya bruker et annet tegn, se under). På tittelsiden i *Ringenes Herre* brukes dette tegnet for siste konsonant i *ring*, *king*.
- Ɱ – brukes i quenya for *NG* som i norsk *sang*. *N* som i *noldo* staves med dette tegnet, fordi den opprinnelige uttalen var *ngoldo*.
- Ɱ – brukes på quenya for *NK* (*NC*). Men når Ƨ brukes for *SH* (*SJ*), skal Ƨ med dobbel bue være stemt *ZH* (*ZJ*), lik uttalen av *s* i engelsk *pleasure*.
- Ɱ – *P* (tilsvarende stemte lyd er *B*, som har dobbel bue)
- Ɱ – *R* (#1). Noen ganger bruker Tolkien dette tegnet for *R* bare foran vokal, mens et annet tegn (se #2 under) brukes i ord der *R* står foran konsonant eller til slutt i ordet. (Slik gjøres det alltid i stavingen av quenya.)
- Ɱ – *R* (#2). Brukes ofte for *R* foran konsonant og til slutt i ord (slik i Ring-inskripsjonen og på quenya). Men i Beleriand-modusen står Ɱ for *N*, mens Ɱ logisk nok blir dobbel *NN*.
- Ɱ – nok en variant av *R* (Ɱ). Brukes på sindarin for *RH* (ustemt eller "hvasket" *R*), på quenya for *RD*. Sammenlign bruken av Ɱ for *LH* og *LD*.
- Ɱ – *S*, men oppned-varianten Ɱ brukes ofte når det står et vokaltegn (en *tehta*) over konsonanten. Men i Beleriand-modusen står Ɱ for noe helt annet, nemlig vokalen *Y*.
- Ƨ – engelsk *SH*, eller på norsk *SJ* (variant Ƨ i Ring-inskripsjonen). Lyden staves på norsk også *sk* (som i *ski*) eller *skj* (som i *skjold*). Men på quenya og i Beleriand-modusen brukes tegnet for lyden av *ch* som i tysk *ach*.
- Ɱ – *T* (tilsvarende stemte lyd er *D*, som har dobbel bue)
- Ɱ – *TH* som i engelsk *think* (den frikative lyden som tilsvarer *T* over, merk stammen som peker opp). Den tilsvarende stemte lyden er Ɱ (med dobbel bue!), altså bløt *th* som i engelsk *these*. I Tolkien-språkene staves den siste ofte *dh*, f.eks. i navn som *Maedhros* eller *Caras Galadhon*, og dette var nok Ɱ i den "opprinnelige" skriften.

- o – U i Beleriand-modusen, men kan ellers brukes for siste element i diftonger på -u, f.eks. $\dot{o} = au$.
- h – V (tilsvarende ustemte lyd er F, med enkel bue). Varianten h̄ brukes som en forkortet skrivemåte for *of* (ov) i Tolkiens engelske tekster, og understreket $\underline{\text{h}}$ står for *of the*. – På quenya (som heller bruker w for V) står mh for *mp*.
- w – W (men på quenya er dette vanlig V, og w brukes for W). I Beleriand-modusen brukes w for M (og mw blir dermed dobbel MM).
- dh – WH som i engelsk *which* (i dialekter der det er mulig å skille dette ordet fra *witch*; dette er stort sett mulig i amerikansk engelsk). Et annet tegn med lignende lyd er d . Kan på norsk brukes for HV som i *hvem*, *hvor* osv.
- g – Z, med oppned-varianten g (sammenlign S over). Men på quenya står disse tegnene for dobbel SS, etter at språket mistet lyden Z (som ble til R).